

Terecht worden er in dit boek conclusief natuurlijk personen als slachtoffer besproken. Vanuit dit uitgangspunt komen politionele aspecten aan bod waardoor alle gevolgen zowel op financieel, materieel, lichamelijk, psychologisch, sociaal en juridisch gebied worden afgedekt. De inhoudsopgave, de structuren en de bijlagen optimaliseren als toegankelijkheid van het geheel in een hoge mate.

Ook de bronvermelding is zeer verzorgd gebracht, vrij volledig en thematisch geclusterd. Eigenaardig is wel dat er geen verwijzing is naar het boek *Slachtofferbejegening* (W. BRUGGEMAN, P. DE BROUWER, H. DE JONGE, Maklu, 1997).

Op pagina 197, zou ik het "Willen en kunnen" modiëren tot "Kunnen en willen", dit om redenen van logica.

Ook is het wellicht nuttig om ook in hoofdstuk III meer aandacht te besteden aan zelfhulpprogramma's die trouwens steeds frequenter ontstaan, en die tot hoofddoelstelling hebben om slachtoffers van gelijkwaardige criminele feiten te verenigen. Ook politie moet hier op een volwassen wijze mee samenwerken. De privacy van het slachtoffer zou ook meer kunnen worden uitgediept.

Voor de rest kan ik alleen mijn bewondering uitdrukken voor de samenstelling en de kwaliteit van dit boek, dat eigenlijk als naslagwerk minstens bij iedere politiedienst beschikbaar zou moeten zijn.

Willy BRUGGEMAN

F. MÉGRET, *Le Tribunal Pénal International pour le Rwanda*, Parijs, Ed. Pedone, 2002, 249 p.

Internationaal strafrecht en de juridische instellingen die zich met dit recht bezighouden bevinden zich ontegensprekelijk in een expansieve fase.⁴ Van een project dat de Koude Oorlog slechts overleefde bij de gratie van een kleine groep enthousiastelingen in de marge van de politieke actualiteit is het internationaal strafrechtproject⁵ vandaag uitgegroeid tot een belangrijk element van de internationale politiek. De grote sprong voorwaarts vond plaats in de jaren negentig, meer bepaald in het domein van het internationaal humanitair recht en tegen de achtergrond van de explosie van geweld in Joegoslavië. Niet sinds Tokio en Neurenberg, schreven twee commentatoren toen, had de wereld zoveel interesse betoond voor oorlogsmisdaden en de daaruit voortvloeiende individuele internationaal-strafrechtelijke verantwoordelijkheid.⁶ De eerste institutionele manifes-

---

4. Zie b.v. I. TALLGREN, "The Sensibility and Sense of International Criminal Law", *European Journal of International Law* 2002, 13, 562.

5. Met de term 'internationaal strafrecht project' wordt in deze bespreking verwezen naar het project om het internationaal strafrecht en haar rol in de internationale politiek te versterken. Eén van de centrale premissen van het project is dat er in de wereld vandaag een grote nood bestaat aan méér internationaal strafrecht, waarmee dan (vandaag) vooral wordt bedoeld dat er een dringende behoefte is aan een veel grotere afdwinging van de bestaande internationaal-strafrechtelijke normen dan tot nog toe het geval is. Het is een politiek project van sociale transformatie in de zin dat diegenen die in het project geloven ervan overtuigd zijn dat 'meer internationaal strafrecht' uiteindelijk zal leiden tot een meer rechtvaardige wereld. Het is een historisch project dat teruggaat tot ten minste het begin van de twintigste eeuw.

6. MCCORMACK en SIMPSON, "The International Law Commission's Draft Code of Crimes Against Peace and the Security of Mankind", *Criminal Law Forum* 1994, 5, 3.

tatie van het nieuwe elan van het internationaal strafrechtproject was de oprichting van het *ad-hoc*tribunaal voor het voormalig Joegoslavië,⁷ een korte tijd later gevolgd door de oprichting van het *ad-hoc*tribunaal voor Rwanda.⁸ Beiden werden in de rechtsliteratuur al snel bejubeld als de pioniers van het nieuwe transnationale strafrecht voor de komende eenentwintigste eeuw.⁹ Ondertussen zijn we enkele jaren verder en is ook de oude droom van het internationaal strafrechtproject, de oprichting van een permanent internationaal strafhof, bewaarheid geworden.¹⁰

Het groeiend politiek succes van het internationaal strafrechtproject heeft zich intussen ook vertaald in een sterke toename aan de academische interesse in het internationaal strafrecht. Vooral onder juristen die zich voorheen voornamelijk bezighielden met het internationaal publiek recht is de populariteit van het internationaal strafrecht als academische specialisatie de laatste jaren spectaculair toegenomen.¹¹ Getuige daarvan o.m. de explosie van het aantal wetenschappelijke publicaties dat de laatste zeven, acht jaar terzake is verschenen en het feit dat het internationaal strafrecht ondertussen in heel wat Europese rechtsfaculteiten een volwaardig onderdeel van de rechtsopleiding is geworden. We zijn mijlenver verwijderd van de situatie van minder dan twintig jaar geleden, toen een waarnemer er zich enigszins gefrustreerd over beklagde dat het vraagstuk van de individuele internationaal-strafrechtelijke verantwoordelijkheid in de rechtsleer van die tijd 'minder en minder werd behandeld'.¹²

De recente toevloed aan publicaties betekent echter niet dat alle manifestaties van het hervonden enthousiasme voor het internationaal strafrecht door de (Europese) rechtsleer op gelijke voet zijn behandeld. Zo ergert Frédéric MÉGRET, auteur van het hier besproken boek *Le Tribunal Pénal pour le Rwanda*, zich terecht aan de stiefmoederlijke wijze waarop het Internationaal Tribunaal voor Rwanda in de rechtsleer tot hiertoe is behandeld, zeker in vergelijking met het veelvuldig becommentarieerde Joegoslavië Tribunaal.¹³ Nochtans, en MÉGRET's

---

7. Oppericht door VN Veiligheidsraad Resolutie 827 van 25 mei 1993.

8. Oppericht door VN Veiligheidsraad Resolutie 955 van 8 november 1994.

9. C. CISSÉ, "The end of a culture of impunity in Rwanda? Prosecution of Genocide and War Crimes before Rwandan Courts and the International Criminal Tribunal for Rwanda", *International Yearbook of Humanitarian Law* 1998, 186.

10. Voor een vroege formulering van die droom, zie b.v. de suggestie in 1925 van de Conferentie van de Interparlementaire Unie om binnen het Permanent Hof van de Internationale Justitie in Den Haag een strafkamer op te richten voor de berechting van individuen beschuldigd van het plegen van internationaal misdrijven. Zie v. PELLA, "Towards an International Criminal Court", *American Journal of International Law* 1950, 44, 38.

11. Het is trouwens interessant om vast te stellen in welke mate het internationaal strafrecht het voorbehouden domein is van academici gespecialiseerd in het internationaal publiek recht. Publicaties aan de hand van (nationale) strafrechtsspecialisten zijn eerder zeldzaam en spitsen zich meestal toe op de nationale aspecten van het internationaal strafrecht. De term 'internationaal strafrecht' wordt hier gebruikt in de materiële betekenis van het woord en verwijst aldus naar specifiek *internationale* strafrechtsnormen. Voor het beroemde argument dat het internationaal strafrecht in die zin niet bestaat, zie G. SCHWARZENBERGER, "The Problem of an International Criminal Law", *Current Legal Problems* 1950, 263-296.

12. O. TRIFFTERER, "Völkerstrafrecht im Wandel?", in: T. VOGLER (ed.), *Festschrift für Hans Heinrich Jescheck zum 70 Geburtstag*, 2 Halbband, 1985, 1477 geciteerd in I. TALLGREN, l.c., 562 (noot 4).

13. F. MÉGRET, *Le Tribunal Pénal pour le Rwanda*, Parijs, Ed. Pedone, 2002, 15.

boek is daarvan het beste bewijs, is het Rwanda Tribunaal vanuit juridisch oogpunt minstens even interessant als het Joegoslavië Tribunaal. Zo is b.v. wat betreft het aantal internationaal-rechtelijke premières het palmares van het Rwanda Tribunaal ronduit indrukwekkend. MÉGRET somt ze op en vermeldt o.m. een eerste veroordeling door een internationaal tribunaal voor het misdrijf van genocide, een eerste veroordeling door een internationaal tribunaal van een regeringshoofd voor het begaan van een internationaal misdrijf en het eerste proces dat draait rond het misdrijf van de aansporing tot genocide.¹⁴

Tegen de achtergrond van de relatieve verwaarlozing van het Rwanda Tribunaal door de rechtsleer is het alvast de verdienste van MÉGRET om aan dit Tribunaal een erg volledige monografie te hebben gewijd, die in een aangename en vlot leesbare stijl een goed gestructureerd overzicht geeft van de theorie én de praktijk van het Rwanda Tribunaal. MÉGRET's tweehonderdvijftig pagina's tellende boek is daarbij onderverdeeld in drie grote delen, die ieder op hun beurt verder zijn onderverdeeld in een aantal afzonderlijke hoofdstukken.

Het eerste deel van het boek is gewijd aan wat MÉGRET omschrijft als de 'institutionele dimensie' van het Rwanda Tribunaal.¹⁵ Hij behandelt hier achtereenvolgens de ontstaansgeschiedenis van het Tribunaal, de wijze waarop het Tribunaal is georganiseerd en de relatie tussen het Tribunaal en de 'derde landen' waarmee het onvermijdelijk moet samenwerken. Het is zeker één van de grote verdiensten van MÉGRET dat hij zich daarbij niet heeft beperkt tot het opsommen en samenvatten van de juridische teksten terzake maar ook aandacht heeft besteed aan de wijze waarop het Internationaal Tribunaal voor Rwanda die teksten in de praktijk heeft ingevuld.

MÉGRET geeft de ontstaansgeschiedenis van het Tribunaal getrouw weer, en vestigt er terecht de aandacht op dat sommige overwegingen die de VN Veiligheidsraad er uiteindelijk toe zouden aanzetten om het Tribunaal op te richten weinig van doen hadden met een diep, universeel verlangen naar 'internationale gerechtigheid' zoals de enigszins overspannen VN retoriek rond het internationaal strafrechtproject ons soms wil doen geloven. Eén zo'n overweging was wellicht, zoals MÉGRET opmerkt, dat de oprichting van een *ad-hoc*tribunaal voor de berechting van de hoofdverantwoordelijken voor de Rwandese genocide alvast de indruk gaf dat de internationale gemeenschap die zo spectaculair had gefaald om de genocide stop te zetten¹⁶ toch krachtdadig kon optreden.¹⁷ De oprichting van het Rwanda Tribunaal, schrijft MÉGRET, '*répondait indéniable-*

---

14. F. MÉGRET, *L.c.*, 16.

15. *Ibid.*, 17-88.

16. Zie b.v. het Verslag van de Parlementaire Onderzoekscommissie inzake Rwanda dat tot de conclusie komt dat 'naast de Rwandese verantwoordelijken ook politieke en militaire overheden van België, van de VN en van de gehele internationale gemeenschap rechtstreeks of onrechtstreeks verantwoordelijkheid dragen voor sommige aspecten van de dramatische gebeurtenissen die zich in Rwanda na 6 april 1994 hebben afgespeeld' (Belgische Senaat zitting 1-611/7, *Parlementaire commissie van onderzoek betreffende de gebeurtenissen in Rwanda. Verslag namens de Onderzoekscommissie uitgebracht door de Heren Mahoux en Verhofstadt, Parl. St.* 1-611/7, 702).

17. *Ibid.*, 26. En dit zonder dat b.v. van de permanente leden van de VN Veiligheidsraad reële offers werden gevraagd, iets wat wel het geval zou zijn geweest indien de VN Veiligheidsraad had beslist om militair tussenbeide te komen op het moment dat de genocide nog aan de gang was.

ment à la nécessité d'être perçu comme agissant', een noodzaak die o.m. in de Verenigde Staten sterk werd gevoeld.¹⁸

MÉGRET gaat in het eerste deel van zijn boek ook uitgebreid in op de wijze waarop het Rwanda Tribunaal en de diensten die er deel van uitmaken tot hertoe administratief hebben gefunctioneerd.¹⁹ Ondanks het feit dat de situatie aanzienlijk is verbeterd sinds een intern VN-rapport een goede achttien maanden na de oprichting van het Tribunaal gewag maakte van '*une gestion catastrophique et de grave irrégularités dans à peu près tous les secteurs du Tribunal*',²⁰ maakt MÉGRET's boek duidelijk dat een aantal ernstige institutionele problemen ook vandaag nog blijven bestaan.²¹ Met name de griffie en het bureau van de procureur lijken nog altijd niet volledig tegen hun taak opgewassen, en dit blijktbaar niet alleen omwille van de chronische geldproblemen van het Tribunaal.

Die institutionele problemen liggen mee aan de basis van de, *dixit* MÉGRET, 'quasi-catastrofale' gerechtelijke achterstand waarmee het Rwanda Tribunaal vandaag wordt geconfronteerd.²² Zo meldde het laatste jaarlijks rapport van het Tribunaal in juli 2002 dat van de tachtig personen die in staat van beschuldiging waren gesteld er slechts negen waren berecht en dit ondanks het feit dat zestig van de tachtig beschuldigen bij het Tribunaal in voorlopige hechtenis werden gehouden.²³ Die traagheid wordt bijna grotesk wanneer wordt rekening gehouden met het feit dat op dat moment het Tribunaal – dat ongeveer achthonderd mensen tewerkstelt²⁴ – reeds zeven jaar had gefunctioneerd. Alles laat trouwens vermoeden dat het Tribunaal nog jaren nodig zal hebben om zich van haar taak te kwijten, des te meer daar Carla DEL PONTE – de huidige procureur van de Rwanda en Joegoslavië Tribunalen – in datzelfde rapport aangeeft nog veertien nieuwe beschuldigen aan de lange lijst van wachtenden te willen toevoegen.²⁵

In het tweede deel van het boek belicht MÉGRET de procedurele dimensie van het Rwanda Tribunaal en gaat hij o.m. in op het voorlopig onderzoek, het onderzoek ten gronde, de rechten en plichten van de verschillende personen en instanties die voor het Rwanda Tribunaal kunnen optreden, de uiteindelijke beslissingsfase en de beroepsprocedure.²⁶ Hij bekritiseert daarbij de neiging in de rechtsleer om de procedures van het Tribunaal vooral te bekijken met een '*acusatoire versus inquisitoire* rechtsplegingsbril, meestal in een poging om te bepalen tot welk type rechtspleging de procedures van het Tribunaal best kunnen worden herleid. Immers, schrijft MÉGRET, "*en réduisant la procédure des tribunaux pénaux internationaux à leur capacité à imiter des traditions culturelles*

---

18. F. MÉGRET, *l.c.*, 26.

19. Het Rwanda Tribunaal waarvan de zetel in Arusha, Tanzania is gevestigd, bestaat uit twee Kamers, het bureau van de procureur (dat wordt gedeeld met het Joegoslavië Tribunaal) en de griffie.

20. MÉGRET, *l.c.*, 46.

21. *Ibid.*, 41-70.

22. *Ibid.*, 234.

23. *Seventh annual report of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Genocide and other Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Rwanda and Rwandan Citizens Responsible for Genocide and Other Such Violations Committed in the Territory of Neighbouring States between 1 January and 31 December 1994*, 2 juli 2002, VN A/57/163 S/2002/733, 2. Het rapport betreft de periode van 1 juli 2001 tot 30 juni 2002.

24. F. MÉGRET, *l.c.*, 44.

25. *Ibid.*, 12.

26. *Ibid.*, 89-162.

ment situées, on risque de passer à côté de ce qui fait leur spécificité”.²⁷ MÉGRET behandelt dus die vraag niet en besluit dat wat betreft de procedure aspecten van de rechtspleging het Tribunaal vooral blijkt heeft gegeven van een groot pragmatisme.²⁸

Het derde en laatste gedeelte van *Le Tribunal Pénal International pour le Rwanda* behandelt de materieel strafrechtelijke dimensie van het Rwanda Tribunaal en bestudeert achtereenvolgens de definitie van de misdrijven die binnen de bevoegdheid van het Tribunaal vallen – m.n. het misdrijf van genocide, misdaden tegen de mensheid en inbreuken op het gemeenschappelijk artikel 3 van de Conventies van Genève en het Additioneel Protocol II – en de wijze waarop het Rwanda Tribunaal is omgegaan met het probleem van de lacunes in het internationaal recht.²⁹

In de inleiding tot dit gedeelte biedt MÉGRET een fascinerend overzicht van de door het Rwanda Tribunaal gehanteerde bronnen van het recht. Daar waar in theorie het Tribunaal gebonden is door de traditionele opsomming in het artikel 38 van het Statuut van het Internationaal Hof van Justitie, blijken de rechters in praktijk de hiërarchie van dat artikel te hebben omgekeerd.³⁰ Hoewel het Statuut van het Tribunaal uiteraard het beginpunt is voor alle rechtspraak van het Tribunaal en het Tribunaal zich ook bedient van de bepalingen in relevante verdragen, zijn het blijkbaar vooral de rechtsleer en ngo's die een grote rol hebben gespeeld in de ontwikkeling van de rechtspraak van het Tribunaal.³¹ Vooral deze laatste blijken dikwijls de rol van voortrekker te hebben gespeeld, b.v. in het domein van de seksuele misdrijven.³² MÉGRET besluit dan ook dat “*l'interprétation de son droit par le TPR est donc aussi une occasion privilégiée d'entrevoir les méandres d'un concept de communauté internationale en plein devenir*”, waarbij bijna geval per geval wordt bepaald welke sociale goederen door het internationaal strafrecht worden beschermd, iets waar uiteraard het gedecentraliseerd karakter van de internationale gemeenschap niet vreemd aan is.³³

MÉGRET's uiteindelijke evaluatie van de verwezenlijkingen van het Rwanda Tribunaal is eerder gemengd. De enorme gerechtelijke achterstand, de aanhoudende administratieve problemen, de erg moeilijke verhouding met de Rwandese staat en de buiten verhouding staande kostprijs van het Tribunaal³⁴ geven

---

27. *Ibid.*, 96.

28. *Ibid.*, 102.

29. F. MÉGRET, *l.c.*, 163-232.

30. De tekst van artikel 38 van het Statuut van het Internationaal Hof van Justitie leest als volgt: ‘1. *The Court, whose function is to decide in accordance with international law such disputes as are submitted to it, shall apply: a. international conventions, whether general or particular, establishing rules expressly recognized by the contesting states; b. international custom, as evidence of a general practice accepted as law; c. the general principles of law recognized by civilized nations; d. subject to the provisions of Article 59, judicial decisions and the teachings of the most highly qualified publicists of the various nations, as subsidiary means for the determination of rules of law.* 2. *This provision shall not prejudice the power of the Court to decide a case ex aequo et bono, if the parties agree thereto.*’

31. F. MÉGRET, *l.c.*, 171.

32. *Ibid.*, 172.

33. *Ibid.*

34. MÉGRET verwijst terzake naar een schatting van de *International Crisis Group* dat het jaarlijks budget van het Tribunaal in 1999 alleen gelijk was aan hetgeen de voorgaande vijf jaar aan hulp was

inderdaad weinig aanleiding tot grote vrolijkheid over hetgeen tot hiertoe werd bereikt. Op de vraag of het Tribunaal inderdaad heeft bijgedragen tot de nationale verzoening in Rwanda antwoordt MÉGRET dat “à juger par l'évolution de cet Etat, on est en droit d'en douter”.³⁵ Hij voegt er echter terecht aan toe dat in deze de verwachtingen in het Rwanda Tribunaal waarschijnlijk (veel) te hoog gespannen waren. Aan de positieve kant vermeldt MÉGRET de enorme bijdrage die het Tribunaal reeds heeft geleverd aan de ontwikkeling van het internationaal recht,³⁶ haar participatie in de verdere verspreiding van ‘*les valeurs de la justice et du droit international*’,³⁷ en het feit dat de internationale gemeenschap met het oog op de oprichting van het permanent internationaal strafhof belangrijke lessen heeft kunnen trekken uit de praktijk van het Rwanda Tribunaal.³⁸

Die evaluatie van het Tribunaal is misschien wel het zwakste punt van MÉGRET'S boek, niet zo zeer om wat hij schrijft, maar eerder om wat hij niet schrijft. Zo is er in het boek maar weinig sprake van wat de verschillende groepen en individuen betrokken bij het Rwandese drama zelf denken van het Tribunaal. Enkel de officiële opinies van de Rwandese regering worden een aantal keren zijdelings vermeld. Maar we blijven in het ongewisse over wat b.v. de overlevenden van de genocide denken over de oprichting van het Tribunaal en de manier waarop het zich tot hiertoe van haar taak heeft gekweten. Hoe zij het Tribunaal zien – of hoe zij het Tribunaal zouden kunnen zien – komt in MÉGRET'S evaluatie van het Tribunaal niet aan bod. Het is een euvel waaraan veel van de rechtsleer terzake lijdt, alsof de stem van diegenen in wiens naam het Rwanda Tribunaal zo dikwijls wordt verdedigd er niet toe doet.

In een ietwat andere context pleitte Hilary CHARLESWORTH onlangs voor een “*international law of every day life [which] would require a methodology to consider the perspectives of non-elite groups*”.³⁹ Zij argumenteert dat internationale juristen in staat zouden moeten zijn om b.v. humanitaire interventies te bestuderen vanuit het perspectief van de mensen in wiens naam de interventie plaats vond. Moesten we b.v. de interventie in Kosovo op die manier bekijken, schrijft ze, dan zouden we van die interventie waarschijnlijk een veel complexer en verwarrend beeld krijgen dan tot nog toe het geval is.⁴⁰ CHARLESWORTH'S pleidooi voor ‘*an international law of every day life*’ lijkt ook in de context van het internationaal strafrecht erg op zijn plaats. Zeker nu het internationaal strafrechtproject een zekere omvang begint te bereiken lijkt het hoog tijd om uit te vinden in welke mate de idealen van de relatief kleine groep liberale internationalisten die het project in de eerste plaats ondersteunen en promoten de toets met de realiteit kunnen doorstaan. Een onderzoek dat er op is gericht om te vernemen op welke wijze de directe betrokkenen de bestaande Tribunalen tot hier-

---

→
gegeven voor de heropbouw van het gehele Rwandese gerechtssysteem (F. MÉGRET, *l.c.*, 237 (noot 856)).

35. *Ibid.*, 237.

36. *Ibid.*, 235.

37. *Ibid.*, 239.

38. *Ibid.*, 240.

39. H. CHARLESWORTH, “International Law: A Discipline of Crisis”, 65 *Modern Law Review* 2002, 391.

40. *Ibid.*

toe hebben ervaren lijkt in dat opzicht geen slecht begin. Hun stem simpelweg niet laten horen laat ons in het ongewisse over de waarde van het project dat met zoveel politieke energie wordt nagestreefd en leert ons dus niet of deze energie wel juist is besteed.

Dat neemt niet weg dat *Le Pénal International pour le Rwanda* zeker het lezen waard is en dat MÉGRET zeker mag worden gefeliciteerd voor zijn belangrijke bijdrage tot de rechtsleer rond het Rwanda Tribunaal en het internationaal strafrecht in het algemeen.

Peter VAN DER AUWERAERT

R. LIPPENS, *Grenze/n/loze criminologie: spreken, subjectiviteit, radikale democratie en de hypermoderne evaporatie van de kritische kriminologie (1975-1995)*, Gent, Academia, 1998, 579 p.

R. LIPPENS, *Chaohybrids: Five Uneasy Peaces*, Lanham, Md: University Press of America, 2000, 153 p.

Ronnie LIPPENS heeft zich het postmoderne discours eigen gemaakt en geeft er in een opeenvolging van publicaties op een consequente manier (voorzover dit, postmodern gezien, geen problematisch begrip is) verder vorm/inhoud aan. Hieronder worden de twee boeken die hij schreef, besproken.

Het eerste boek met als titel *Grenze/n/loze criminologie: spreken, subjectiviteit, radikale democratie en de hypermoderne evaporatie van de kritische kriminologie (1975-1995)* betreft de neerslag van zijn doctoraat. Hierin zette hij de contouren neer van zijn denken, het hyper/postmoderne discours, zijn wereldbenadering, die hij in latere publicaties verder uitwerkt, en waarvan het bestaan van een postmoderne criminologie de grondlaag vormt, met de ethische vraag en het ethische antwoord van lijden, onderdrukking en emancipatie (alternatieven voor welk lijden, 1998: 2) waarop de kritische criminologie vastliep.

Het tweede boek *Chaohybrids: Five Uneasy Peaces*, kan beschouwd worden als een hoofdzakelijk geredigeerde bundeling van vijf artikels waarin het in het doctoraat verkende terrein verder gestalte krijgt, en zich verder van het criminologische veld (indien eng gedefinieerd) verwijderd. Het behandelt vijf verschillende thema's: (*b*) *ordercriminology, hybrid marshlands (thirdspatiality), meshing borders and purity, the morality of the 'desert', chaohybrid organizations*. Het uitgeleide ('afterthoughts', 2000: 137-139) zet een goed beeld neer, en zou als inhoudelijke omschrijving van dit boek kunnen dienen. Het lezen van het boek roept het beeld op van een zoektocht naar een geradicaliseerd zuivere moraal ('desperate hopes, desert moralities, uneasy peaces') in de geradicaliseerde chaos van het hedendaagse samenleven.

Inhoudelijk is het werk van LIPPENS ontkiemd in de braakliggende grond als gevolg van de 'ont-theoretisering' van de (klassieke) kritische criminologie. De progressieve/kritische criminologie heeft haar ontologische bestaansgrond verloren sinds de uitholling van de (*grosso modo* op het dialectisch materialisme gebaseerde) politieke en sociale theorieën die een kader aanreikten voor de criminologie als maatschappelijke theorie (LIPPENS, 1998: 97 e.v.) waarin de vraag naar criminaliseringprocessen centraal staan. De dissensusgedachte die hiervan